

Thália fogyatkozó öröksége

1960-ra a délvidéki magyarság egyetlen színházra maradt. A szabadkaira. Híre-hamva sem volt már ekkor a becskerekiné és a zomborinak, ekkor csukták be éppen a topolyait. „A színészek még nem tudták, de a szíinigazgató tudomására hozták már Újvidéken, hogy Topolyán letehetik a lantot, nincs tovább”, emlékezik Barácius Zoltán. „Megszűnik a színház. Éppen azokban a pillanatokban döntöttek úgy, amikor a maroknyi, hihetetlenül lelkes együttes a színház fennállásának a tizedik évfordulóját akarta emlékezetessé tenni William Shakespeare Hamlet című tragédiájának a bemutatásával.”¹

A topolyai járási Népszínház megszűnt, a színészek szétszéledtek... Nagyellért János és Nagyellértné Kiss Júlia, továbbá Albert János, G. Karna Margit, M. Süveges Eta és Barácius Zoltán Szabadkára szerződött, Sinkó István és Lőrincz Lajos az Újvidéki Rádió színészegyütteséhez... A vajdasági magyarság ismét szegényebb lett egy színházzal, mégpedig egy olyan színházzal, amely előfutára volt annak a küldetéses programnak, amelyet éppen 1960 tavaszán hirdetett meg Dévics Imre, a Szabadkai Népszínház akkori igazgatója.

Az ötvenes években ugyanis mintha minden valós értéket száműztek volna egyebek között a Szabadkai Népszínház környékéről is. Szocrealista fércművekkel és ósdi népszínművekkel próbálták meg szórakoztatni a jobb sorsra érdemes közönséget.

A szakírók szerint az áttörést Frederico Garcia Lorca Véres menyegzőjének bemutatása jelentette 1956 márciusában Virágh Mihály rendezésében. Ettől kezdve a Dévics Imre igazgató – Virágh Mihály rendező páros rangos produkciókat hozott létre, s a Szabadkai Népszínház csatlakozott az európai művészet nagy áramaihoz.

1959-ben a magyar társulat színre vitte John Osborne Dühöngő ifjúság című drámáját. Új név a plakáton: Romhányi Ibi, aki ezután a színház kiemelkedő egyénisége lesz. Emlékezetes alakításokat nyújtott a Bánk bánban, Háy Gyula Isten, császár, paraszt című drámájában, az Áfonyákban, Az ember tragédiájában...

A hatvanas évek végén jelenik meg első ízben vajdasági színpadon Brecht, először a Koldusoperával, aztán a Kurázi mamával, majd 1975-ben A Kaukázusi krétakörrel.

Az 1965-ben bemutatott Az ember tragédiája Virágh Mihály egyik legemlékezetesebb rendezése. Örkény István Tóték című tragikomédiájában néhány alkalommal Szabadkán vendégszerepel a színészkirály, Latinovits Zoltán is. 1969-ben kerül bemutatás-

¹Barácius Zoltán: Levél a száműzetésből. Üzenet, 1993. január-április.

ra Deák Ferenc Áfonyák, majd 1971-ben Légszomj című drámája. Nagykorú lett a vajdasági magyar drámairodalom, a szabadkai magyar társulat pedig a színháztársulat csúcsait ostromolta.

A Légszomj a kisebbségi lét hálójában vergődő délvidéki magyarokról szól, ugyan-ezekhez a magyarokhoz. Felvillantott abból is valamit, milyen az igazi színház, mi a színház szerepe – küldetése – a kisebbségi helyzetben.

A szabadkaiak a Légszomjjal eljutottak a legrangosabb hazai színházi fesztiválra, a Sterija Játékokra. Jó néhány más előadásukkal pedig elnyerték a Vajdasági Színházak Találkozójának díját.

A szabadkai színészek, mindenekelőtt Ferenczi Ibi, Fejes György, Szabó István, Garay Béla, Pataki László, Godányi Zoltán, Sántha Sándor, Szilágyi László, Heck Paula, Verseghy József, Romhányi Ibi, Albert János, Szabó Cseh Mária, Barácius Zoltán, Sántha Pusztai Lajos, Czehe Gusztáv, Karna Margit, R. Fazekas Pirooska, Remete Károly, Salamon Sándor, Árok Ferenc, Dóró Emma, Jónás Gabriella, Korica Miklós, Medve Sándor, Kovács Frigyes, Kasza Éva egyben a jugoszláviai magyar színháztársulat csúcscsillagjaira is feljutottak.

„A 70-es években már megbomlott a harmónia”, írja Barácius Zoltán Virágh Mihály színházról szóló könyvében, „...hamarosan Virágh Mihályt is elvesztettük.”²

Aztán elveszett maga a színház is. A Szabadkai Népszínház évekig tartó hullámvölgye után 1985-ben „mentőangyalnak” Szabadkára hozták Ljubiša Ristić magyarul egy szót nem értő szerb rendezőt, aki maga mögött tudva a város és a tartomány akkori vezetésének fenntartás nélküli támogatását, röpké néhány év alatt elérte azt, amit korábban senkinek sem sikerült: előbb a nézőket vadította el a színházról, aztán magát a színházat is teljesen tönkretette. Épületestül, társulatostul, mindenestül. A délvidéki magyarságtól azzal az átlátszó politikai trüffel vették el a színházat, hogy az „etnikailag tiszta” színház ártalmas a kisebbség egészségére. Megrontja a magyarságot, gyengíti Jugoszlávia és Szerbia iránt érzett szeretetét, amelynek pedig pillanatnyi szünet nélkül és jól láthatóan lobognia kell, máskülönben megbántódik az „államalkotó szerb nép”. Ismerős szöveg. Az „etnikailag tiszta” – normális emberi, európai logikával: az *anyanyelvű* – színház ugyanis még olyan szörnyűségekre is képes, hogy erősíti a magyarságtudatot, ne adj isten lassítja az asszimilációt... Szüntessük hát meg a magyar színházat, a „szeparatizmus tűzfészékét”, boronáljuk össze a magyar és a szerbhorvát társulatot, csináljunk bábeli hangzavart, amelyben elsikkad a tiszta emberi szó és gondolat. Mondták és tették.

Kezdődött Az ember tragédiájának „ristiçesített” – tehát kizárólag látványra és blöffre épített – változatával, a Tragédia és a színművészet megcsúfolásával, folytatódott a színház ürügyén a szabadkai és a vajdasági magyarság elleni durva, balkáni támadásokkal... Egy szó, mint száz: az 1985 és 1993 közötti ristíçi korszakot egyszerűen semmisenek tekinthetjük a délvidéki magyar színháztársulat szempontjából.

²Barácius Zoltán: Mestermutatványok. Életjel-könyvek, Szabadka, 1992. - 71. 1.

A magyar közönség hatalmas felháborodását a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége fogalmazta meg: az anyanyelvű színház visszaperelése érdekében 1990-ben kezdeményezett petíció lapjain 20 209 aláírás hitelesítette a polgárok azon óhaját, hogy Szabadka kapjon végre olyan színházat, amely gazdag kulturális és történelmi hagyományai révén megilleti.

A „joghurtforradalomnak” nevezett puccs által hatalomra került nagyszerb politika azonban, amely pedig olyan nagyon szeret a népre hivatkozni, semmibe vette a több mint húszezer aláírást, a nép akaratát; a szabadkai végrehajtó tanács kerek-perec kimondta: „Szó sem lehet a Népszínház nemzetiségi alapon történő megoszlásáról, mi jugoszláv színházat akarunk, nem pedig etnikai tiszta színházat.”³

Ljubiša Ristić, a „színházmentő” ezen felbátorodva a sajtóban lefasisztázta a másként gondolkodó, az anyanyelvű színházat visszakövetelő szabadkai magyarokat.

„A katonai terminológiával megírt közleményben csupán az világos”, kommentálta Ristić kirohanását a zágrábi Vjesnik című napilap, „hogy Ristić szívesen használja a parancsoló módot. Parancsoló hangnem árad e ‚nemzetek feletti’ zagyvaság minden szavából, a tartalom pedig egyébként sem lényeges. Ristić kétségkívül az egyik utolsó mohikánja az erőszakos jugoszlávsnágnak, a proletár internacionalizmusnak...”

Ljubiša Ristićet az elkövetkező időszakban sem sikerült elmozdítani a szabadkai színház éléről, s ennek az lett a következménye, hogy ez a nagy hagyományú intézmény megszűnt létezni a délvidéki magyarság számára. Azóta több alkalommal is rendeztek tanácskozást a Szabadkai Népszínház megmentéséről, a szomorú tények megállapításán túl azonban semmi sem történt. Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van.

E fejezet írása közben a szabadkai Községi Képviselő Testület jóváhagyta azt a megegyezést, amelyet Szabadka és Kiskunhalas kötött közös erővel történő magyar társulat létrehozása ügyében. A hét szűk esztendő követően tehát remélhetőleg ismét lesz hova beülniük a színházkedvelő észak-bácskai magyaroknak, a társulat pedig folytatja azt a megmaradást szolgáló terepjárást, amelyet durva balkáni módon félbeszakítottak.

*

1973-ban Németh P. István igazgató vezetésével megalakult az *Újvidéki Színház*, s az avatón, 1974 januárjában Örkény István Macskajáték című tragikomédiáját láthatta a színházra éhes székvárosi és vajdasági közönség.

„Annak ellenére, hogy sem az alapítólevélben, sem pedig a színház működéséről hírt adó szórólapon nem fordul elő meghatározó fogalomként a *modern szó*”, írja Gerold László, „kétségtelen, az Újvidéki Színház életrehívásának kiemelt szempontjai között szerepelt, hogy a jugoszláviai magyarság színházi élete és kultúrája egy kifejezetten modern színházzal gazdagodjék.”⁴

Már a kezdet kezdetén reprezentatív alkotók és alkotások bemutatására vállalkozik a színház: Dürrenmatt Play Strindberg, Bernard Shaw Sohasem lehet tudni, Peter Weiss

³Magyar Szó, 1990. szeptember 12.

⁴Gerold László: Színház a nézőtétről. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983. - 5. l.

Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása, Ödön von Horváth Mesél a bécsi erdő, Mrožek Emigránsok, Albee Nem félünk a farkastól, Ionesco A székek, Molière Don Juan... Pedig ekkor még állandó társulata sincs, majd csak a nyolcvanas évek elején lesz.

Természetesen könnyed, szórakoztató darabok is szerepeltek az Újvidéki Színház műsorán, a legsikeresebb mindenképpen Molnár Ferenc Játék a kastélyban című vígjátéka, amelyet több mint másfél évtized után is nagy kedvvel játszanak az újvidéki művészek.

A legnagyobb nyereséget az Újvidéki Színháznak Harag György méltán világhírű erdélyi magyar rendező érkezése jelentette. Harag 1978 és 1981 között Csehov három művét rendezte meg az Újvidéki Színházban: a Három nővért, a Cseresznyéskertet és a Ványa bácsit. Ezzel a három előadással, valamint a Buszmegálló és az Édes Anna megrendezésével nemcsak a színház arculatának kialakulásához járult hozzá döntő módon, hanem valósággal színházat teremtett. És a színészek jó részét, Soltis Lajost, Bicskei Istvánt, Daróczi Zsuzsát, Ábrahám Irént, Bajza Viktóriát, Rövid Eleonórárt, Páthy Mátyást is igazából ő avatta színésszé. De a többiek: Romhányi Ibi, Fejes György, Faragó Árpád, Ferenczi Jenő, Nagygellértné Kiss Júlia, Sinkó István, Ladik Katalin, Vencel Valentin, Szilágyi Nándor, Balázs Piri Zoltán számára is egyfajta kiteljesedést jelentett Harag György jelenléte. Azt jelentette volna a korán elhunyt Nagygellért János számára is... Meg a mostani fiatalok: Faragó Edit, Bakota Árpád, Magyar Attila számára.

Gerold László hívja fel rá a figyelmet, hogy „Harag György... három Csehov-rendezésével egy világot fedezett fel a számunkra.

A mi világunkat.

Csak fel kell ismerni benne magunkat.”⁵

A Három nővér a vajdasági magyarság már-már elviselhetetlen magányosságának, magára hagyottságának tragédiája, a Cseresznyéskert gyötrő a tehetetlenség, az öntudatlanul élés tragikomédiája, a Ványa bácsi pedig már az értelmetlenül élés komédiája.

1985-ben nemcsak Ljubiša Ristić Szabadkára érkezése jelentett istencsapást a délvidéki magyar színjátszásra, akkor halt meg Harag György is, s szakadt félbe az Újvidéki Színház legtermékenyebb, legcsodálatosabb korszaka. A szabadkai magyar társulat tönkretévése után ismét egyetlen kőszínházra maradt a Jugoszláviába szakadt magyarság (szerencsére ekkorra már a Tanyaszínház elkezdte járni Bácska kis falvait, tanya-csoportjait), s az Újvidéki Színház, amely a tízéves jubileumra végre önálló társulatot és saját épületet kapott (ez utóbbit éppen ezekben a napokban próbálja elorozni tőle a szélsőjobboldali Szerb Radikális Párt által irányított székvárosi önkormányzat), városi színház létére kénytelen volt vállalni a vidékjárás különleges és bonyolult feladatát.

Ugyanakkor vállalta azt is – habár sokan nem nézik jó szemmel –, hogy kölcsönöségi alapon szoros kapcsolatot építsen ki az anyaországi és a kárpát-medencei magyar színházakkal: gyakori vendégek Újvidéken a budapesti és az anyaországi vidéki, az

⁵Gerold László: Harag György Csehov-triptichonja. Híd, különnyomat, 1981. november-december

erdélyi, a felvidéki színházak, s az újvidékiek is gyakran indulnak határon túli turnéra. A legjelesebb magyar és jugoszláv rendezők dolgoztak és dolgoznak Újvidéken, igazán nagykorúvá téve ezzel a színházat. A Thália című színházi lap elindításával és állandó pályázat kiírásával nagy szolgálatot tett az Újvidéki Színház a vajdasági magyar drámaírásnak és dramaturgiának. A Színművészeti Akadémiával való szoros együttműködés által az Újvidéki Színház mindinkább a délvidéki magyar színművészet központjává, alkotóműhelyévé válik. Illetve válhatna...

„Van színházunk és nincs színházunk”, írja keserűen Guelmino Sándor. „A szabadkai társulat megfojtott, az újvidékit – mondhatni – sohasem fogadta be ez a közönség... Most van egy színházunk, de mivel a színház mégsem színház közönség nélkül, nyugodt lélekkel írhatjuk le, nincs színházunk. (...) Hova indul, hova akar jutni az a nemzetiség, nemzeti kisebbség, amely elveti magától önnön kultúráját? Mire számíthat a politikailag most eszmélkedő, feleszmélő magyarság, ha szellemi értékeit, nehezen kiküzdött színházát makacsul eltolja önmagától?”⁶

Hasonlóképpen kesergett e sorok írója is jóval korábban, még az Újvidéki Színház tízéves jubileumán: „Hányszor hagytuk foghíjasan a széksorokat, hányszor tapsoltunk visszafogottan, ímmel-ámmal egy-egy előadás után, amikor pedig tombolnunk kellett volna! Elfeledkeztünk róla, mit jelentett nekünk a színház?... Nagyszerű színház az újvidéki..., bennünk lehet a hiba, nagyra becsült publikum, van okunk a lelkiismeretfurdalásra. Amiért nem döbrentünk még igazán rá, hogy nekünk legalább akkora szükségünk van erre a színházra, mint ennek a színháznak miránk. Anyanyelvünkre, múltunkra-jelenünkre, kultúránkra oktat bennünket, arra, hogy vagyunk.”⁷

Az Újvidéki Színház társulata azonban a mostoha körülmények ellenére is, a teher alatt nőző palma példáját követve töretlen hittel végzi küldetését.

„Igen, csinálom tovább, s megpróbálok abba kapaszkodni, amit Harag Gyurka hagyott itt ránk”, hirdeti Faragó Árpád, az Újvidéki Színház igazgatója, a jeles színész, aki Németh P. Istvánt és Gion Nándort követte az igazgatói székekben. „Ha lesznek, akik úgy hittek és hisznek benne, mint én, akkor nem kell féltetni a színházat, akkor senki, sem én, sem más nem degradálhatja sem üres kommersz, sem pedig fellegekben járó elit színházzá. Művészszínház lesz a maga különleges, groteszk veretű stílusával, anyanyelvének kristálytisztá csengésével.”⁸

*

A jugoszláviai magyar színjátszás egyik legnagyobb csodája mindenképpen a *Tanyaszínház*. A csoda 1978 tavaszán kezdődött: kilenc fiatal, végzett akadémista és színinövendék Tanyaszínház néven nyári társulatot alakított, s augusztusban Észak- és Közép-Bácska kis falvaiban, istenhátamögötti tanyacsoportjain lépett fel. A kis csapat tagjai: Kovács Frigyes és Tallós Zsuzsa az első nemzedék végzett színészei, Hernyák György, Czifra Erika, Szirácki Katalin, Kelemen Eta, Horváth Géza az Újvidéki Színművészeti

⁶Guelmino Sándor: *Keserű sorok - színháziügyben*. Thália, 1991. január.

⁷Dudás Károly: *Ünnepontó sorok. Képes Ifjúság*, 1983. október 5.

⁸Faragó Árpád: *Egy színész naplójából*. Újvidék, 1993. - 66. l.

Akadémia hallgatói, Földi László a budapesti Színművészeti Főiskola hallgatója és Csirmaz Margit budapesti műkedvelő. Dramaturgként Csipak Angéla csatlakozott még hozzájuk. Nem indultak világmegváltó céllal: a népi, vásári színjátszás egykor igen kedvelt formáival, rövid, tréfás jelenetekkel, trufákkal és farce-okkal örvendeztették és neveltették meg a színháztól rég elszokott, vagy ahhoz hozzá sem szokott embereket, némi érintkezési tapasztalatot, mesterségbeli tudást is felcsippentve közben. Csantavéren, Hernyák Györgyék házában, majd Kovács Frigyesék kavillói tanyáján kezdték el a próbákat. Több mint háromszáz kilométert gyalogoltak, tizennyolc kis településre látogattak el, futballpályákon, piactereken, árokparkokon, utcasarkokon, elhagyott tanyahe-lyeken játszottak, több mint háromezer ember látta őket.

Nem sokkal később csatlakozott hozzájuk Soltis Lajos, s a továbbiakban ő lett a társulat legfőbb mozgatója, életben tartója. A vásári komédiák után Shakespeare-t is játszottak, Weöres Sándor feledhetetlen mesejátékát, A holdbeli csónakost, Ál-Csárdás- királynőt, aztán modernebb hangvételű darabokat, Orwell Állatfarmját, egyebek között, hogy végül a fiatalon elhunyt Sziveri János költeményeiből és a saját élményeiből megteremtett Csantavéri passióval tetőzzenek. A bácskai tanyavilágból eljutottak ké- sőbb a Muravidékre, a Drávaszögbe, Magyarországra, a megszüntetett szabadkai ma- gyar társulat helyett vállalva immár a tájolás nemes küldetését. Utánpótlásban nem volt hiány: sorra csatlakoztak hozzájuk a színinövendékek és a többnyire fiatal műkedvelők.

A Tanyaszínház nevű csoda titka, hogy mind társulatában, mind pedig előadásaiban mindig meg tudott újulni, még ezekben a válságos években is, amikor kisebbségi helyzetbe való kerülése óta egyik legnagyobb szétszórását éli meg a délvidéki ma- gyarság. A nincstelenség következtében, otthoni támogatás híján legutóbb ugyan már Kiskunhalason készült fel a társulat, de Kavillón mutatta be a Csantavéri passiót, és régi jó szokásához híven végigjárta vele a vajdasági törpefalvakat.

*

Legalább a számbavétel erejéig mindenképpen szólnunk kell a *becskereki Madách Színház* sokszor hivatásos színvonalon játszó műkedvelőiről, akik, miután a hatalom megszüntette a becskereki hivatásos színházat, hősieen vállalták és vállalják jelenleg is a bánáti magyar színházkultúra életben tartását. Meg kell említenünk a *Kanizsai Ama- tőr-színházat* is, amely Koncz István rendező irányításával három évtizede állhatatosan szolgálja az amatőr színjátszás ügyét, szervezője a Tiszai Ünnepi Játékoknak, a Tisza mente és Észak-Bácska műkedvelőinek évente ismétlődő nagy seregszemléjének, ahon- nan a vajdasági színjátszás nem kisebb egyéniségei indultak el, mint Verseghy József, Árok Ferenc, Bicskei István, Ábrahám Irén, Korica Miklós, Döbrei Dénes, továbbá a *bajmoki Jedinstvo-Egység Művelődési Egyesület* színjátszóit, akik 1945-től napjainkig élesztetik a lángot, a zentai fiatalok mind nagyobb figyelmet érdemlő színházi próbál- kozásait, vagy egy újabb keletű társulást, a Hernyák György, Bicskei István, Vicei Natália, Bakos Árpád, Szilágyi Nándor által kezdeményezett *újvidéki H-groupot*, amely nemcsak a színművészek, hanem a zenészek, képzőművészek, táncosok, fotósok, filme- sek, drámaírók gyülekezőhelye is.

Színháznak pedig lennie kell! Az anyanyelvű színjátszás abbamaradása a teljes elnémulás, a délvidéki magyar kultúra megsemmisülésének első biztos jele lenne. Vagy ahogyan Garcia Lorca mondta egykoron: „Az a nép, amely nem támogatja és nem fejleszti színházát, ha még nem halott is, haldoklik.”